

KULUTUS NUORTEN VELKAANTUMISEN TAUSTALLA?

Anna-Riitta Lehtinen, Liisa Peura-Kapanen

Johdanto

Kulutussyhteiskunnassa yksi suurimpia ongelmia nuorilla on rajallisten kulutusresurssien ja lähes rajattoman tarjonnan välinen ristiriita (Wilska & Virtanen 2002, 102). Lisäksi kulutuksen jokapäiväiset nautinnot ovat muuttuneet itsestäänselvyyksiksi ja rutiinikulutukseksi (Autio & Heinonen 2002, 224). Nuoret tasapainoilevat ja tekevät valintoja kulutuksessaan niukoilla resursseilla opiskelun, osa-aikaisten työsuhteiden ja epä-säännöllisten tulojen vuoksi. Samanikäisten nuorten taloudellinen tilanne ja kulutus voivat poiketa huomattavasti. (Wilska & Eresmaa 2003). Muihin ikäluokkiin verrattuna nuorten tulot ovat yleensä pienet, mutta menot kuitenkin huomattavat. Paitsi pienet tulot myös työttömyys, opintolainan ja/tai opintotuen saaminen sekä perhesuhteet tai niiden vakiintumattomuus ovat aikuistuvilla nuorille ongelmallisia, ja niillä on suuri vaikutus kulutuskäyttäytymiseen.

Nuorten maksumoraali on ollut varsin hyvä. Maksuhäiriöiden määrä on kuitenkin jonkin verran noussut ja viime aikoina on ollut havaittavissa merkkejä nuorten maksumoraalin heikentymisestä, muun muassa kännykkälaskujen hoitamattomuuden vuoksi. Vuonna 2003 maksuhäiriömerkintöjä oli 11,8 prosentilla 18–24-vuotiaista ja 10,8 prosentilla 25–29-vuotiaista nuorista (Halonen 2004, 38).

Aiempien tutkimusten mukaan nuoret suhtautuvat luoton ottamiseen melko penseästi (Saarinen 2001, Koljonen 2002, Halonen 2004). Suhtautuminen vaihtelee kuitenkin luoton kohteen mukaan. Esimerkiksi asuntolainaa pidetään varsin luonnollisena asiana. Myös auto nähdään lähes välttämättömyyshyödykkeenä, johon merkittävä osa, 60–69

prosenttia eri-ikäisistä nuorista on valmis ottamaan luottoa. Kulutusluoton ottamiseen muihin tarkoituksiin nuorten enemmistö suhtautuu sen sijaan kielteisesti. (Koljonen 2002, 65.)

Nuorten ylivelkaantumiseen on todettu olevan monia syitä (esim. Koljonen 2002, 30, Koljonen & Römer-Paakkanen 2000, 9–13). Velkaantuminen on johtunut muun muassa tulotason pienenemisestä esimerkiksi avioeron tai työttömyyden seurauksena. Velkaantumisen taustalla ovat tutkimusten mukaan myös lainojen takaukset, taitamattomuus hoitaa raha-asioita tai yksinkertaisesti liian suuri kulutus tuloihin nähden. Tähän liittyy Koljosen (2002, 84) mukaan sekin, että nuorilta puuttuu tietoa laskujen maksamatta jättämisen seurauksista. Myös Autio ja Heinonen (2002, 224) toteavat nuorten velkaantumisessa havaittavan ’uusavuttomuuden’ piirteitä. Heidän mukaansa syyt velkaantumiseen varsinkin nuorilla ovat nykyisin kulutuskäyttäytymisessä. Toisaalta Saarinen (2001, 80) päätyy tutkimuksessaan tulokseen, että nuorten kulutuskäyttäytymisellä ja velkaantumisella ei ole suoranaista yhteyttä.

Nuoria koskevissa tutkimuksissa ongelmana on kokonais kuvan puuttuminen. Nuorten asema yhteiskunnassa on monimuotoinen, sillä nuoret jakautuvat useisiin eri ’tiloihin’ ja liikkuvat näiden ’tilojen’ välillä (Hämäläinen 2004). Tämä tarkoittaa sitä, että nuorten tuloja, toimeentuloa ja sen rakennetta on vaikea hahmottaa. Kokonaiskuvaa hämärtävät esimerkiksi nuorten aseman tulkitseminen opiskeluaikaisessa työssäkäynnissä ja sen määrittelyssä.

Aiemmat tutkimukset antavat joitakin selityksiä nuorten velkaantumiselle ja toisaalta sille, miksi nuori ei velkaannu. Kulutuksen osuudesta velkaantumisen taustalla aiemmat tutkimukset antavat lähinnä viitteitä. Tavoitteenamme on tuoda lisäymmärrystä tähän kysymykseen. Etsimme tässä artikkelissamme maksuongelmiin joutuneiden taustalla löytyviä tekijöitä ja myös niitä tekijöitä, että näin ei ole käynyt. Mieleissämme on muun muassa seuraavia kysymyksiä:

- Miten nuoret puhuvat kulutuksestaan?
- Miten nuoret puhuvat talousasioiden tietämyksestään ja raha-asioiden hoidosta?

Selviytyjät ja maksuongelmaiset

Artikkelimme perustuu kahteen, eri tutkimuksia varten koottuun laadulliseen tutkimusaineistoon. Liisa Peura-Kapasen (2005) tutkimuksessa selvitettiin kuluttajien rahatalouden hoidon käytäntöjä ja niiden yhteyttä rahatalouden hallintaan. Tutkimuksen aineisto koottiin ryhmäkeskusteluilla, joihin osallistui nuoria aikuisia: toisessa keskustelussa oli mukana varusmiehiä, toisessa pääkaupunkiseudulla asuvia ’sinkkuja’ Kuluttaja-

tutkimuskeskuksen kuluttajapaneelistä. Yhteensä ryhmäkeskusteluihin osallistui 14 nuorta. Mukana oli työssäkäyviä ja opiskelevia nuoria. Osalla nuorista oli velkoja, osalla ei. Velkaa ottaneet nuoret olivat kuitenkin selviytyneet luottojen lyhennyksistä. Tässä artikkelissa ko. joukosta puhutaan 'selviytyjinä'.

Toinen aineisto koostuu Kuluttajatutkimuskeskuksen koordinoiman pohjoismaisen tutkimuksen haastatteluaineistosta, joka kerättiin vuonna 2003 Tanskasta, Islannista, Norjasta ja Suomesta. Tutkimusta varten haastateltiin 28 ikäryhmiin 18–30 kuuluvaa nuorta. Haastateltavat hankittiin convenience sample -otannalla. Anna-Riitta Lehtisen ja Johanna Leskisen (2005) tutkimuksen tavoitteena oli selvittää nuorten luotto-perusteisten elämäntyylien ja syntyneiden maksuvaikkeuksien yhteyttä.

Haastatelluilla pohjoismaisilla nuorilla on ollut oman kokemuksensa mukaan maksuvaikkeuksia ja he ovat joutuneet neuvottelemaan myös ulkopuolisen perintätahon kanssa. Haastateltujen nuorten velkaantuminen on tapahtunut noin 20. ikävuoden tienoilla. Velkaantumisajanjakso on kestänyt pari vuotta, jonka jälkeen asioita on lykätty pitkiäkin aikoja. Ongelmavyhtien selvittely on aloitettu äskettäin. Nuorten velat koostuvat korttiluotoista, opintolainoista, pankkilainoista ja tilinylityksistä. Miltei kaikki haastatellut nuoret ovat mukana työelämässä joko kokopäiväisesti tai osa-aikaisesti opiskelujen ohessa. Artikkelissa näistä nuorista puhutaan 'maksuongelmaisina' (MO).

On siis huomioitava, että tutkimukset poikkeavat kysymyksenasetteluiltaan toisistaan eikä tuloksista siten voida vetää suoraan johtopäätöksiä. Molemmista aineistoista löytyy kuitenkin yhteisiä teemoja, jotka valaisevat nuorten kulutusta, rahatalouden hallintaa ja näkemyksiä velkaantumisesta.

Huolettomuutta ja kontrollia

Kulutuksesta puhuminen nousee keskeiseen asemaan molemmissa aineistoissa, niin osana velkaantumista kuin raha-asioiden pitämisessä hallinnassa. Helposti saattaisi ajatella, että kuka tahansa nuori voisi joutua maksuongelmiin, kun kuuntelee heidän puhuvan kulutuksestaan. Tarkastelemme seuraavassa sitä, miten selviytyjät ja maksuongelmiin joutuneet puhuvat kulutustavoistaan, raha-asioidensa hoitamisesta ja lähipiirin vaikutuksesta nuorten kulutukseen.

Selviytyneiden puheessa nousee esille halu nauttia elämästä ja kuluttaa – siitä huolimatta, että rahaa on vähän ja että nauttinnoista on välillä luovuttava. Nauttiminen tarkoittaa nimenomaan rahojen käyttöä vapaa-ajan viettoon, harrastuksiin ja niihin liittyviin ostoksiin. Toisaalta kulutukseen liittyy monilla nuorilla myös periaatteellisia ja ideologisia piirteitä:

on asioita, joista ei haluta tinkiä, kuten tupakka tai luomuvalmisteiden käyttäminen. Elämää leimaa lyhytjänteisyys, jossa toimitaan pitkälti 'kädestä suuhun'. Silloin kun rahaa on, sen käyttöä ei juurikaan mietitä vaan eletään huolettomasti, päivä kerrallaan.

'Raha polttaa taskussa' merkitsee välillä myös ylilyöntejä. Rahat voivat olla loppukuusta vähissä tai tyystin loppu; elämä on 'kituuttamista.' Harvinaisia eivät ole myöskään tilanteet, että rahaa ei ole aina edes monipuoliseen ruokaan, vaan on elettävä puuroilla tai muilla halvoilla elintarvikkeilla. Selviytyjät ovat kuitenkin sitä mieltä, että vähienkin rahojen on 'pakko riittää'. Vaikka tulot tai opintotuki eivät ole riittävät ylläpitämään haluttua kulutustasoa, silti pärjätään.

Tiukka elämä ja menojen pitäminen kurissa aika ajoin on luonnollista, koska siihen on tottunut. Kulutustapojen muuttaminen, säästäminen, on tietyssä tilanteessa selvää ja lähinnä 'asennekysymys'. Nuoret tietävät myös, mistä menoja voisi karsia. Mielihaluista ja nautinnoista huolimatta tulee siis esille itsekuri ja sopeutuminen kuluttamaan loppujen lopuksi vain sen verran, mihin käytettävissä olevat rahat riittävät. Myös Wilskan ja Eresmaan (2003, 110) tutkimuksessa tulee esille, että nuoret elävät tai kykenevät elämään taloudellisesti, jos heidän on pakko. Selviytyjistä erityisesti varusmiehet ovat joutuneet pakostakin luopumaan totutusta kulutustasostaan. Varusmies aika on merkinnyt tinkimistä vaatteista, levyistä, ulkona syömisestä ja juhlimisesta, auton käytöstä, lehtitilauksista ja harrastuksista. Menojen karsinta on samantyyppistä opiskelijoilla ja työssäkävillä.

Kun selviytyjät kuvaavat kulutustaan lähinnä rahankäyttönä ja pärjäämisenä käytettävissä olevilla tuloilla, maksuongelmaiset nuoret puhuvat 'omasta kulutuksesta ja omasta elämäntyylistä'. Oma kulutus sisältää vapaa-aikaan, viihteeseen (elokuvat, videot, musiikki, klubit), juhlimiseen ja matkustukseen liittyviä menoja. Oma elämäntyyli rakentuu niistä asioista, joita he arvostavat kulutuksessa. Nämä nuoret puhuvat selkeästi elämäntyylistä ja sitä kuvataan sanoilla 'minun elämäntyylini', 'tietty' tai 'kallis elämäntyyli'. Nuoret korostavat, että sellaisen elämäntavan viettäjiä on muitakin. Kulutuksella haetaan parempaa ja huolettomampaa elämää ilman raha-asioista huolehtimista. Sellaiseen elämään sisältyy haluttavien asioiden impulsiivinen hankkiminen ja impulsiivisuus on kaikenkattava syy selittämään omaa käytöstä. Nuoret eivät puhu tarpeista vaan ennemminkin siitä, miten halusta muodostuu tarve saada jotain. Ratkaisuna rahahuolille on ollut kulutusluoton hankkiminen. Kiintoisa seikka on se, että monet näistä nuorista ovat velkaantuneet eniten juuri sinä ajanjaksona, jona he ovat ansainneet työssään eniten, toisin sanoen ansiot 'on pantu liukkaasti liikkeelle'.

Pohjoismaisen tutkimuksen nuorten kulutus-, velkaantumis- ja selviytymispuheen perusteella on muodostettu kolme elämäntyyliä.

Nuoret ovat käyttäneet kulutusluottoa mukavan elämäntyylin ylläpitämiseen (easy-living, pleasure seeking), sijoitusmielessä (risk investing) sekä välttämättömien menojen kattamiseen (rambling). Easy-living, pleasure seeking -elämäntyyliin korostuu kulutuksen nautinnollisuus. Elämäntyylin perustana on ollut kiihkeä kuluttaminen, jonka ovat mahdollistaneet lukuisat korttiluotot. Kulutuksen kautta on saatu materiaalia ohella elämyksiä ja helpompaa elämää ilman rahahuolia. Kaveripiiri on vaikuttanut eniten tämän elämäntyylin nuorten kuluttamiseen. Tehdyt kulutusvalinnat ovat vahvistaneet nuorten yksilöllisyyttä ja he kokevat olevansa enemmän yksilöitä (vrt. Bauman 2003, 255).

Risk investing -elämäntyylin nuoret ovat tehneet erilaisia sijoituksia hankkimalla mm. osakkeita ja koulutusta, joista he hyötyvät tulevaisuudessa. Tässä elämäntyyliin nuoret ovat hankkineet muita nuoria useammin hintavia tavaroita. Hankintoihin on liittynyt laskelmointia, ehkä harkintaa. Kokeilunhalu niin sijoituksissa kuin työelämässä on luonteenomaista, 'pitää kokeilla jotain uutta'. Velkaantuminen ei ole vaikuttanut ratkaisevasti risk investing -elämäntyylin nuorten elämään, sillä elämäntilanne on muuttunut olosuhteiden pakosta ja se taas on tapahtunut otettujen riskien seurauksena.

Rambling-elämäntyyliin kuuluvat nuoret ovat käyttäneet kulutusluottoja selvittääkseen arkipäivästä. Luotot ovat olleet mahdollisuus hankkia jotakin sellaista, johon ei olisi ollut pienten tulojen vuoksi muuten varaa (mm. pesukone, jääkaappi, kirjahylly). Tyypillistä on, että suhteellisen pienillä ostoilla on saatu aikaan suuret velat. Heillä on ollut alusta saakka kaikkein pienimmät resurssit hoitaa velkojaan. Rambling-elämäntyylin nuorilta puuttuu koulutus samoin selkeä päämäärä elämässä verrattuna muihin nuoriin. Kulutusta kuvaa suunnittelemattomuus ja holtittomuus pienillä resursseilla.

Miksi, miksi ei kulutusluottoa?

Selviytyjiä ja maksuongelmaisia erottava tekijä on ymmärrettävästi luoton käyttö ja siihen suhtautuminen. Selviytyjien suhtautuminen varsinkin kulutusluottoihin on, kuten nuorten enemmistöllä, melko kielteinen. Osalla nuoria on ollut aiemmin tai on tälläkin hetkellä kulutusluottoa. Aiemmin kulutusluottoa ottaneiden puheessa tulee jopa ilmi suhtautumisen luottoihin muuttuminen kielteiseksi luoton lyhennyksessä koettujen vaikeuksien vuoksi. Kulutusluoton ottaminen ilmentämään tiettyä elämäntyyliä tulee esille ehkä siten, että joillakin nuorilla auton omistamisen tärkeys on ollut kiihkeä ottaa lainaa. Kaikilla luottoa ottaneilla nuorilla on ollut vaikeuksia luoton lyhennyksissä, mutta niiden hoitaminen koetaan tärkeäksi.

Kielteinen suhtautuminen kulutusluottoihin tulee myös esille luottojen markkinointiin kohdistuvana kritiikkinä. Monet selviytyjistä puhuvat, että kulutusluotot eivät koske heitä itseään, vaan on tarkoitettu muille. Erityisesti kulutusluottojen korkeat korot ovat niin ikään tiedossa. Omalla kohdalla kulutusluottoja halutaan välttää, mikäli vain mahdollista. Seuraavat kommentit ovat nuorten kuluttajanelistien ryhmäkeskustelusta:

K: No entäs kulutusluotot, miltä ne kuulostaa?

V1: Joo, kyllä kulutusluotto on melkein kirosana mulle, että ei ole omakohtaista kokemusta, mutta jotenkin julkisuudessa ne on leimautunut tämmösesiksi maksuhäiriöiden aiheuttajiksi..., niin tuota houkutellaan ottamaan.

V2: Niin että vähän vaikuttaa sillei, että niitä pyritään markkinoimaan sellasille, joka nyt ei ihan välttämäti tajua mitä on tekemässä. Ja toinen kohderyhmä ehkä hädänalaiset.

V3: Jos olisi pakko ottaa kulutusluottoa, että jääkaappi hajois käsiin ja pakko saada uusi, niin kyllä mä sen pankista otasin, että en mä ainakaan jotai Mustan Pörssin omaa kulutusluottoa, missä on korko jotain ihan käsittämätöntä, joka on 30 vai mitä, kaupasta mä en suostu sitä ottamaan.

Maksuongelmaiset nuoret tietävät, että luottoa saa helposti, ilman vakuuksia ja etukäteissäätämistä, johon nuoret harvoin pystyvät tulojensa puitteissa (vrt. Koljonen 2002, 69). He ovat olleet jälkikäteen yllättyneitä siitä, miten helposti he lopulta ovat lukuisat luottokorttinsa saaneet tai lainaa pankista jopa enemmän kuin ovat pyytäneet.

MO1: Kyllä niitä oli itse asiassa monia kortteja, mutta kun niiden saaminen oli niin helppoa. Eli se, että kyllä mulla oli tota esim. Nordea pankista tai silloisesta Meritasta ilmeisestikin, niin tota oli kaksi erilaista limiittiluottoa. Ja sitten oli vielä Mustapörssi-kortti ja tota joka siis kuuluu samaan konserniin ja sitten oli Handelsbankenista ja sitten oli Aktiivirahakortti ja sitten oli vielä edelleen Nordeasta jossain vaiheessa MasterCard. Eli nää nyt ainakin. (Mies 26, Suomi)

Monessa haastattelussa paljastuu, etteivät maksuongelmaiset olisi tarvinneet välttämättä korttiluottoa tai mahdollisuutta tilinylitykseen, mutta tilaisuuden tullessa kohdalle he ovat käyttäneet sitä hyväkseen. Osalla heistä on ollut käsitys suuren osan ihmisistä käyttävän esimerkiksi Visa-korttia palkkatulonsa jatkeena. Luoton saanti on ollut monelle myös osoitus luottokelpoisuudesta ja aikuisuudesta.

Mitä on rahatalouden hallinta?

Aineistojemme nuorten elämäntilanteet ovat varsin samankaltaisia. Myös nuorten kulutuksessa on samankaltaisia piirteitä: halu nauttia elämästä kuluttamalla on yhteinen keinojen vaihdellessa. Voidaankin kysyä, onko selviytyjillä joitakin sellaisia käytäntöjä hoitaa raha-asioitaan, joita maksuongelmaisilla ei ole?

Selviytyjillä korostuu siis, ylilyönneistä huolimatta, omista raha-asioista huolehtiminen. Tämä tarkoittaa heidän mukaansa yksinkertaisesti sitä, että 'laskut pitää hoitaa'. Selviytyjien maksumoraali on hyvä. Maksuongelmaiset nuoret ovat maksaneet laskuja ajallaan, mutta kun tilanne on riistäytynyt käsistä eikä rahaa enää ole tai uutta luottoa myönnetty, laskuja on ollut pakko priorisoida. Kun maksumuistutuksia on tullut eri luotoista, nuoret ovat olleet hämmentyneitä niiden määrästä ja siitä miten suuren osan ne vievätkään tuloista.

Raha-asioiden hallinta tarkoittaa selviytyjillä juuri laskuista huolehtimista, karhulaskuilta välttymistä. Muutoin omaa taloutta ei tarvitse sen enempää kontrolloida. He eivät edes pidä itseään esimerkillisinä raha-asioiden hoitajina. Erityisiä suunnitelmia tai laskelmia rahan käytöstä tai menojen seurantaan kirjanpidolla ei tarvita. Selviytyjillä on kuitenkin käsitys pakollisten menojen (vuokra, matkalippu jne.) kokonaisuudesta tai ainakin siitä, että ne tulee hoitaa alta pois, vaikka loppu, vapaavalintaiseen käyttöön tarkoitettu raha sitten 'katoaisi vaan'.

Nuorten nykytilanteessa esimerkiksi oman rahatalouden suunnittelussa ei nähdä 'mitään järkeä, koska siinä ei ole mitään suunniteltavaa'. Molemmat ryhmät ovat sitä mieltä, että tulot ovat niin pienet ettei niiden käyttöä edes kannata suunnitella. Säästäminen tuntuisi erään selviytyjän sanoin 'itsensä räikkäämiseltä'. Yllättäviin menoihin ei myöskään nähdä aiheutta varautua. Esimerkiksi vanhanaikainen säästäminen etukäteen tai varautuminen johonkin tulevaisuuden menoon ei ole yleistä. Jos rahaa jostain syystä on tilillä, se poltteele näpeissä ja sille on nopeasti keksittävä käyttöä. Toisaalta maksuongelmaisilla ei ole ollut tarvetta säästämiseen, koska asiat ovat hoituneet muutenkin. Nuoret ovat tottuneet saamaan kaiken heti eivätkä säästämään ja näkemään vaivaa hankintojen eteen. Tällainen toimintatapa on osittain nuorten itsensä kehittämä, osittain median kautta nuorille sysätty (Piha 2004, 51).

Selviytyjänuorilla on kuitenkin näkemys siitä, mitä suunnittelu pitää sisällään ja esille tulee myös, että isot hankinnat tai matkat saavat tekemään tarkempia suunnitelmia rahojen käytöstä. Maksuongelmaisilla nuorilla ei ole ollut tietoa siitä, miten rahan käyttöä voisi suunnitella.

Maksuongelmaisia nuoria yhdistää lähes kaikissa tapauksissa siirtymisen aikaisin työelämään. Nuoret ovat jo koulunkäynnin ohella olleet ilta- tai viikonlopputyössä ja työnteon määrä on pysynyt samana tai lisääntynyt

siirryttäessä opiskelemaan. Koska nuoret ovat olleet hyvin nuoresta iästä lähtien työssä, he ovat saaneet käyttörahaa sitä kautta useita vuosia. Nuoret ovat tottuneet käyttämään rahaa omaan kulutukseensa, toisin sanoen vapaa-aikaan sisältyviin menoihin. Luotonkäytössä on jatkunut samanlainen tapa. Luottoja on käytetty huolettomasti, sillä kaikkea ylimääräistä on voinut käyttää aiempien rahankäyttötottumusten mukaisesti. Monet haastateltavista ovat yrittäneet jollakin tavoin ylläpitää samaa elintasoa kuin heillä oli ollut asuessaan vanhempiensa luona. Se tarkoittaa käytännössä lukuisten pienten kustannusten lisääntymistä, joita ei osattu huomioida, koska vanhemmat ovat ne ennen hoitaneet.

Suurin syy velkaantumiseen on ollut haastateltujen oman näkemyksen mukaan heidän oma kulutuksensa ja viettämänsä elämä. Monet myöntävät avoimesti huolimattomuutensa ja kontrollin puutteen rahan kanssa. Haastateltujen maksuongelmaisten nuorten ongelmat eivät ole olleet aina pienissä tuloissa vaan ongelmia ovat aiheuttaneet liian suuret menot. Kenelläkään nuorista ei loppujen lopuksi ole ollut varaa luottoihin siinä määrin kuin he ovat niitä käyttäneet. Varsinkaan siksi, että nuoret ovat päätyneet käyttämään kalliita vakuudettomia luottoja, joiden saanti on ollut helpointa. Tilannetta on vaikeuttanut lisää se, että nuoret ovat saaneet uusia korttiluottoja paikatakseen rahatilannetta vaikka entisiäkin luottoja ei ole maksettu pois. Koska heillä ei ole ollut vielä maksuhäiriömerkintää, he ovat saaneet uutta luottoa. Välttämättömät menot, kuten ruoka tai vuokra, on pystytty hoitamaan yleensä opintolainan ja/tai opintotuen avulla. Raha, joka edellä mainittujen menojen jälkeen jää jäljelle, on ollut rahaa edelleen omaan kulutukseen.

Onko raha-asioita koskevalla tietämyksellä merkitystä?

Minkälaista tietoa tarvitaan, jotta nuoren talous pysyy hallinnassa? Entä puuttuuko maksuongelmiin joutuneilta raha-asioiden hoitamisesta sellaista olennaista tietoa, joka voisi olla syynä heidän vaikeuksiinsa? Yleisesti tiedetään, että nuoret eivät ole kovin kiinnostuneita talousasioista. Nuoret pitävät pankki- ja talousasioita tärkeinä, mutta niiden seuraaminen kiinnostaa nuoria vähemmän kuin aiemmin (Halonon 2004, 2–3).

Selviytyjillä näyttäisi ainakin olevan tietynlainen realistinen käsitys omasta rahataloudestaan ja asioista, joista heidän tulee huolehtia ja ottaa vastuu omassa talouudessaan. Selviytyjillä on selkeästi halua pitää rahataloutensa hallinnassa, vaikka hallinta ei perustukaan suunnitelmalliseen toimintaan. Mitään erityisiä tietoja raha-asioiden hoitaminen ei heidän mielestään edellytä. Heidän rahankäyttötaitonsa ja tietämyksensä monista rahatalouden asioista ovat kuitenkin selvästi paremmat kuin maksu-

ongelmallisilla. Kun ryhmissä otetaan esille se, mitä rahatalouden hallinta edellyttää, päälimmäisiksi asioiksi selviytyjien keskusteluissa nousevatkin – eivät niinkään tiedolliset, vaan lähinnä asenteelliset valmiudet: itse-kuri, vastuullisuus, perusjärki. Heillä on myös tietoa liiallisen rahankäytön seuraamuksista, ja niitä halutaan itse välttää.

Selviytyjillä näyttäisi myös olevan tiedossa toimintatavat sen varalle, että raha-asioissa tulee ongelmia. Epävirallisten tukiverkkojen lisäksi nuoret puhuvat esimerkiksi pankeista ja virallisista tukiverkostoista. He eivät epäilisi ottaa yhteyttä esimerkiksi sosiaalitoimistoon, jos taloudellinen tilanne on joskus vaikea.

Maksuongelmaiset nuoret eivät olleet ennen velkaantumista selvillä siitä, miten heidän tulisi toimia ongelmatilanteissa. He eivät myöskään olleet aina tietoisia edes siitä, että he ovat tehneet luottosopimuksen ja ovat vastuussa ottamastaan velasta. Nuoret ovat olleet pitkiäkin aikoja toimintakyvyttömiä selvittämään asioitaan, koska eivät ole tienneet, kenen puoleen voisi kääntyä. He ovat vastaanottaneet kortit tai lainan pankista ja käyneet virkailijan kanssa läpi sopimusehtoja. He eivät ole kuitenkaan ymmärtäneet, mitä kaikki on tarkoittanut heidän kohdallaan, eivätkä he ole rohjenneet kysyä asioista enempiä. Pääasia on ollut, että heille on myönnetty luotto ja he ovat voineet hankkia haluamansa tuotteen.

K: Just joo. Kun sä teit sitä sopimusta, niin olitko sä ihan selvillä siitä, mitä se pitää sisällään. Selvitettiinkö sulle, että mitä on korot ja mitä on ne lyhennykset, ymmärsitkö sä kaikki mihin sä olit sitoutunut?

MO2: Kyllä selitettiin, mutta mä en oikein ikinä, vaikka opiskelenkin matikkaa, niin ymmärtänyt näitä, että mikä se nyt on se lopullinen vuosikorko ja muuta, ne on kyllä vähän sillai epämääräisiä.

K: Käytiin ne asiat läpi, mutta ei paneuduttu niihin kunnolla.

MO2: Niin, että periaatteessa niin kuin ei mulle esim. selitetty, että mikä on se summa vaan niin kuin prosentista puhuttiin ja termeistä.

K: No sä et kysynyt siinä, vai oliko se niin lyhyt tilanne vai?

MO2: En mä, en mä varmaan kysynyt mitään, kyllä se, ei se mikään erityisen lyhyt, mutta ei mikään erityisen pitkäkään tilanne. Että varmaan mulla on ollut vähän semmoinen asenne, että joo nää on näitä juttuja. (Nainen 24, Suomi)

Nuoret eivät olleet kiinnostuneita tai ajatelleet syvemmin luotonkäyttöön liittyviä mahdollisia riskejä. Luoton helppo saatavuus ei ilmeisesti herätä ajattelemaan seurauksia. Selviytyjät sen sijaan ovat tietoisia esimerkiksi kulutusluottojen korkeasta korkotasosta.

Maksuongelmaisista ainoastaan risk investing -elämäntyylin nuorilla on ollut jollakin tavoin käsitystä talousasioista ja niiden merkityksestä. Asiat eivät ole kuitenkaan koskettaneet arkipäivän elämää vaan osakesijoituksia, pelaamista oman talouden kustannuksella tai pankkitilin ylityksiä. He ovat olleet tietoisia korkojen muutoksista ja luottojensa määristä. Samalla he ovat laskelmoineet uusien menojen ja tulojen kanssa niin, ettei tule lisäkuluja ja vaikeuksia pankin taholta.

Maksuongelmaisten nuorten raha-asioita koskevan tietämyksen tarve nousee esille pelkona, osaavatko he tulevaisuudessa käsitellä raha-asioitaan. Nuoret ovat joutuneet muuttamaan huomattavasti rahankäyttöään maksuongelmien jälkeen. Rahan hallintaa ei ole aiemmin ajateltu oma-kohtaisesti. Nyt heille on tärkeää selviytyä velkojen takaisinmaksusta.

Entä vanhempien tai kavereiden merkitys?

Molemmissa aineistoissa havaitsimme kulutuspuheen ohella nuorten puhuvan usein vanhemmistaan. Varsinkin selviytyjät puhuvat vanhemmistaan hyvin myönteisessä sävyssä. Suhteet vanhempiin ovat hyvät. Vanhemmista puhuttaessa tuodaan ensinnäkin esille 'eväät', joita lapsuuskodista on saatu raha-asioissa. Monille muistuu mieleen niukkuus tai jatkuva säästäminen esimerkiksi talon rakentamisen vuoksi. Lapsuudesta saatua mallia raha-asioiden hoitamisesta pidetään hyvänä. Toiseksi, nuorten puhuessa omasta rahataloudestaan, vanhempien tuki esimerkiksi yllättävien menojen kohdatessa on tärkeää. Vanhemmat ovat ennen muuta turvaverkosto, joka on korvannut etukäteissäästämisen ja pelastanut monen nuoren turvautumiselta kulutusluottoon.

Vanhempien taloudellinen apu ja tämän avun myötä koettu turvallisuus näyttäytyvät hyvin tärkeinä selviytyjillä. Monille nuorille vanhempien apu on lähes automaattista eivätkä he näe välttämättä tarvetta edes 'tsempata' taloudellisesti, koska aina voi kääntyä vanhempien puoleen. Jokapäiväistä toimeentuloa tai rahankäyttöä ei edes tarvitse suunnitella tai ajatella, jos vanhemmat ovat valmiita tukemaan nuorta säännöllisesti. Tulevaisuudessa on kuitenkin tilanne toinen:

Tässä tilanteessa on tavallaan vähän semmonen, vähän jotain käsitystä rahankäytöstä, mutta vieläkin kun sit on vanhempien tuki jossain siellä taustalla niin sitten se ei ole ihan niin selkee se, että siinä vaiheessa ne ei ehkä olisi sillei, jos sulla loppuu rahat, niin kyllä sä nyt vähän saat meiltä apua, mutta sitten ne ehkä sanoo jo, että koitas nyt aikuistua, että tässä vaiheessa ne ei ehkä vaadi sitä, mutta silloin pitäis niin kuin alkaa suunnitteleen oikeesti. (Nainen, kuluttajapanelisti)

Myös maksuongelmaisten vanhemmat ovat avustaneet nuoria toisinaan pienillä rahasummilla tai maksamalla laskuja heidän puolestaan. Vaikka nämä nuoret ovat viettäneet hyvin itsenäistä elämää kaukana vanhemmistaan, on yllättävää, että vanhemmista puhutaan useissa yhteyksissä: opinnot, veloista selviäminen, suhteet kotiin, vanhempien antama tuki tai etteivät he olleet voineet auttaa. Maksuongelmista he ovat kertoneet vanhemmilleen vasta sitten, kun muita keinoja ei enää ole ollut tiedossa ja he ovat tarvinneet esimerkiksi takaajaa lainalle. Nuoret kokevat vanhempiensa edessä häpeää, mutta omatoiminen ja itsenäinen velkojen järjestely on lieventänyt tunnetta. Kuten aineistossamme, niin myös Erolan mukaan velat sinänsä eivät ole häpeän syytä, vaan ehkä mukavan elämän tunnusmerkkien häviäminen elämästä (Erola 1997, 61).

Vaikka eri elämäntyylien nuoret korostavat omaa, erityistä kulutustaan, vaikuttavat kaverit ja lähipiiri kulutukseen merkittävästi. Easy-living, pleasure seeking -elämäntyylin nuoret kertovat työtoverien ja kavereiden vaikuttavan paljon kulutuskäyttäytymiseen. Joillakin se on jopa pääasiallinen syy velkaantumiseen.

MO3: No joo, siihen liittyy sitt sekin tietysti, että sain sieltä työpaikalta sitten uusia ystäviä, työkavereita, jotka oli mua vanhempia kaikki melkein. Ja sitten varsinkin yhdellä siellä kenen kaa mä sitten, kenestä sitten tuli semmoinen läheinen ystävä mulle, niin sillä oli kanssa tämmösiä samoja tai sen rahankäyttö oli niinku semmosta ihan mahotonta. Siinä ei ollu mitään järkeä. Niin mä oon huomannut, että mä oon vähän semmonen, että jos toinen niinkuin sillai, että ei no... Niin menee mukaan siihen sitten. Ett kyllähän ne joskus ens kuussa tai joskus sitten. (Nainen 26, Suomi)

Rahaongelmista ei puhuta lähipiirissä. Jos rahasta puhutaan, siitä puhutaan hyvin yleisellä tasolla: 'ollaan kaikki samassa tilanteessa' tai 'nuoret on aina rahattomia'. Rahaongelmista puhutaan vain tiettyjen ihmisten kanssa, joiden tiedetään olevan samassa tilanteessa. Silloin kokemuksia voidaan vertailla ja kilpailla, kuka onkaan huonoimmassa tilanteessa.

Perhesuhteiden vakiintumattomuus on osaltaan myös nuorten maksuongelmien ja rahatalouden hallinnan taustalla. Tyttö- tai poikaystävästä merkitys on huomattava nuorilla, sillä tällöin vuokramenot puolittuvat, samoin ruokamenot ja monet muut kulut voidaan jakaa. Kun tyttö- tai poikaystävästä tulee ero, se näkyy heti vuokran nousuna ja hankaloittaa muista maksuista selviytymistä.

Monellakaan maksuongelmaisella nuorella ei ole ollut lapsuudenkodista saatua mallia rahankäyttöön. Nuorten mielestä vanhemmat ovat olleet huonoja mallin antajia, koska vanhemmilla on ollut aina tiukkaa omassa taloudessaan tai vanhemmat elävät erilaista elämänvaihetta kuin nuoret. Osa nuorista toivoi, että kotoa olisi saanut mallia raha-asioiden

hoitoon. Samalla he ehkä ovat oivaltaneet myös vanhempiansa tai yleensä aikuisten tasapainoilun kulutuksen ja rahankäytön välillä.

MO4: No en mä tiedä, oisko se mennyt ulosottoon sitten silloin tai jotain. Ja periaatteessa mun äiti oli joskus, niin se alkanut varmaan sieltä. Mun äiti oli semmoinen, että kun lapset pitää hirveätä huolta niin kuin laskuista, että se piti kirjahyllyssä laskuja ja siellä oli jotain kuitteja. Ja sitten siinä tuli näin, että joo hei sulla on tällaiset laskut, että näissä on mennyt eräpäivä. No joo, ne on semmoisia että ne voi heittää roskiin, että se oli se periaate, että ei sitä tarvi maksaa. Niin varmaan niin kuin sitten, että sitten kun niitä alkoi tulle, että mitä sillä on väliä, että ne on kerran jo mennyt sinne niin mitä sillä on väliä, että ei mun niitä tarvi maksaa. Mitä mä niitä enää alan makselee, kun mulla on joka tapauksessa luottotiedot mennyt. (Nainen 28, Suomi)

Nuoret eivät muistaneet saaneensa koulusta tietoja talousasioista, eikä se sitä paitsi heitä olisi kiinnostanutkaan alle 20-vuotiaana. Myös selviytyjät ovat vahvasti sitä mieltä, että koulu ei anna valmiuksia oman talouden hallintaan. 'Ei ainakaan että olis mieleen jäänyt', 'ei todellakaan, ei puhuttu', 'ei kyllä siinä vaiheessa, kun sitä ois tarvittu' ovat vastauksia puhuttaessa koulujen talousopetuksesta.

Loppupäätelmiä

Nuoruus on poikkeuksellinen elämänvaihe ja aika rakentaa tulevaisuutta. Nuoruudesta halutaan nauttia ja kuluttaminen on keskeinen areena toteuttaa haaveita ja vahvistaa valittua elämäntyyliä. Nuoret tunnistavat kulutuksen nautinnot, mutta osalle niistä tulee arkipäiväistä kulutusta ja osasyyn velkaantumiseen siten, että kulutusta ei pystytä enää kontrolloimaan.

Suuri osa nuorista pystyy kuitenkin tulemaan toimeen pienilläkin tuloilla tai sopeutumaan tulojen pienenemiseen velkaantumatta. Tämä tulee esille myös selviytyjiä koskevassa aineistossamme. He hallitsevat kulutuksensa ja rahan käyttönsä sekä tunnistavat vastuunsa omasta tilanteestaan. Kotoa opitut asenteet ja saadut kokemukset ovat vahvistaneet heidän ymmärrystään oman talouden pidosta. He myös pyrkivät välttämään taloudellisia riskejä tässä elämänvaiheessa. Vanhemmat ovat tärkeä tuki taloudellisissa vaikeuksissa.

Maksuongelmaiset eivät ole saaneet kotoa mallia raha-asioiden hoitoon. Kulutusluoton ottaminen on selviytyjille riski, jota halutaan välttää mahdollisimman pitkälle. Maksuongelmaisille luoton käyttö on ollut luonnollinen vaihtoehto niukan talouden pelastajana. Maksuongelmaisilla oma kulutustyyli, sen vahvistaminen ja vertaisryhmien kulutus on ollut tärkeää ja saatujen luottojen avulla se on onnistunut. Vasta maksu-

ongelmien selvittäminen on auttanut heitä huomaamaan oman talouden rajallisuuden tässä elämänvaiheessa eli sen, minkä selviytyjät ovat tienneet.

Selviytyneiden puheessa tulee esille, että määrätietoinen talouden suunnittelu ja myös riskin otto liitetään elämänvaiheeseen, jolloin perheen perustaminen ja sitoutuminen työelämään on vahvistunut. Usko tulevaisuuteen ja siihen, että myös taloudelliset asiat ovat tuolloin paremmin, on heillä varsin vahva.

Maksuongelmaisten nuorten kulutus ja elämä kiinnittyvät voimakkaasti nykyisyyteen. Tärkeintä on tällä hetkellä velkojen takaisinmaksu ja keskittyminen siihen. Tulevaisuudesta ei juurikaan puhuta eikä sen ajattelemisen kulutuksen yhteydessä sisälly kulutuspuheeseen. Nuoret ovat joutuneet muuttamaan huomattavasti rahankäyttöään maksu-ongelmien jälkeen. Jos rahan käyttö lipsuu, edessä on ehkä samanlainen velkakierre. Nyt he ovat tietoisia seurauksista ja siitä, ettei heillä todellakaan ole varaa ylimääräisiin menoihin ja sen myötä vaikeuksiin.

Miksi nuori ylivelkaantuu, toinen ei? Kysymys on hyvin pitkälle kulutusasenteista. Vastuulliseksi kuluttajaksi kasvattamisen tulisikin alkaa jo lapsuudessa ja jatkua läpi nuoruusiän. Asennekasvatus sekä oikeissa yhteyksissä annetut tiedot raha-asioiden ja velkojen hoidosta ovat parasta ennaltaehkäisyä, jotta voitaisiin välttyä tilanteilta, jossa nuori – vasta maksettuaan velkaantumisesta kalliin hinnan – voi vapaasti suunnitella opiskelua, työtä, perheen perustamista ja asunnon hankintaa. Vastuullinen kuluttaja, nuorikin, on tietoinen valintojensa vaikutuksesta omaan tulevaisuuteen.

Lähteet

- Autio M, Heinonen V (2002) Nuorten kulutuksen moraalit ja moraalitalous. Teoksessa Pakko riittää: näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Toim. M Autio... [et al.]. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 24/2002. Helsinki.
- Bauman Z (2003) Sosiologinen ajattelu. 4. p. Vastapaino. Tampere.
- Erola J (1997) Täys roisto. Luottotietotoiminnan sosiaaliset haitat ja oikeuttamisen ongelmat Suomessa. STAKES Raportteja 218/1997. Helsinki.
- Halonen U (2004) Nuorisotutkimus. Huhtikuu 2004. Suomen Pankkiyhdistys. Helsinki.
- Hämäläinen U (2004) Nuorten tulojen ja toimeentulon palapeli. Eläketurvan tutkimuksia 1/2004. Helsinki.

- Koljonen V (2002) Nuorten velkaantuminen ja maksuhäiriöt. Teoksessa Pakko riittää: näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Toim. M Autio... [et al.]. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 24/2002. Helsinki.
- Koljonen V, Römer-Paakkanen T (2000) ‘...Silloin ei ois pitäny hölmöillä...’. Ylivelkaantuminen nuorena velkaantuneiden näkökulmasta. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 38. Helsinki.
- Lehtinen A-R, Leskinen J (2005) Young Consumers’ Credit Based Lifestyles and Payment Problems. Nordisk Ministerrådet. TemaNord 512/2005. Saatavissa Internetistä:
<http://www.norden.org/pub/velfaerd/konsument/sk/2005512.pdf>. 26.8.2005.
- Peura-Kapanen L (2005) Kuluttajien rahatalouden hallinta. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Rahoitetut tutkimukset 1/2005. Helsinki.
- Piha K (2004) Kestääkö pää? Nuoret työelämän kynnyksellä. www.eva.fi/raportit.
- Saarinen H (2001) Nuoruus ja hulluus, vanhuus ja viisaus? Tutkimus nuorten kulutuskäyttäytymisestä ja velkaantumisesta. STAKES Raportteja 261/2001. Helsinki.
- Wilska T-A, Eresmaa J (2003) Nuorten subjektiiviset kokemukset taloudellisesta asemastaan – tulevaisuuden heijastustako? Teoksessa Laman varjo ja nousun huuma. Toim. O Kangas. KELA. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Helsinki.
- Wilska T-A, Virtanen T (2002) Tyylittelyä ja tiukkaa taloutta. Teoksessa Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Toim. H Silvennoinen. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 29/2002. Helsinki.